

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

КАСЯНЕНКО Дар'я Сергіївна

УДК 81':25:340.113:327.39 (061.1)

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТА ЛЕКСИЧНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ
АКТІВ ЄС В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Кияк Тарас Романович,
Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Огуй Олександр Дмитрович,
Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу

кандидат філологічних наук, доцент

Матузкова Олена Прокопівна,
Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Захист відбудеться «18» червня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «17» травня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. В. Савчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Переклад на початку третього тисячоліття вирізняється перманентною спеціалізацією та набуває особливого статусу, що викликано новими умовами багатомовної фахової та міжкультурної комунікації внаслідок сучасних інтеграційних і глобалізаційних процесів на європейському континенті. Значення перекладацької діяльності в Україні та світі підвищується у зв'язку з поступовою інтеграцією національних правових систем у європейський правовий простір і зумовленою цим процесом необхідністю гармонізації національного законодавства з міжнародним правом та законодавством ЄС, що, в свою чергу, актуалізує проблему єдності термінологічно-мовного апарату національних правових систем, змістової й функціонально-структурної відповідності законодавчих актів ЄС (ЗА ЄС) спільному міжмовному прототипу європейського права та адекватності перекладу ЗА ЄС як офіційними, так і регіональними мовами ЄС. Переклад спільного правового доробку ЄС (*acquis communautaire*) – це домінанта правової європейської комунікації. Без нього неможливо уявити функціонування багатомовної інституції – Європейського Союзу та поширення нової легіслативної культури – європейського права. Переклад ЗА ЄС забезпечує інформування різних мовних спільнот, комунікацію між фахівцями і слугує засобом міжмовної гармонізації, яка сприяє інтеграції в єдиний європейський простір.

Право та його інститути з давніх часів були об'єктом досліджень юристів, філософів, політологів, істориків та антропологів, проте юридичний переклад виокремився в новий напрям наукових досліджень міждисциплінарного характеру лише наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Проблемам юридичного перекладу присвячені розвідки багатьох зарубіжних та деяких українських дослідників, зокрема Д. Цао, Е. Вісманн, П. Сандріні, С. Шарчевич, Д. Мадсен, В. Вайсфлога, А. Л. К'яер, І. Сімоннес, П. Бартелоот, Ж. Р. де Гроота, Р. Арнтца, Р. Штольце; В. І. Карабана, О. А. Шаблій, І. В. Сойка та інших, проте теоретичні засади юридичного перекладу як підрозділу перекладознавства висвітлені зовсім недостатньо – особливо на українських теренах.

Враховуючи вектори зовнішньої політики незалежної України та прагнення українського суспільства до інтеграції в Європейський Союз, переклад ЗА ЄС українською мовою набуває сьогодні особливого значення.

Актуальність дослідження впливає як із наведених позамовних фактів, так і зі спрямованості сучасного перекладознавства до вивчення фахового перекладу і визначається необхідністю комплексного вивчення мови європейського права з позиції перекладознавства, а також потребою в науковому дослідженні специфіки перекладу ЗА ЄС українською мовою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за № 06 БФ 044-01 «Розвиток та взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації», затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей перекладу німецькомовних та англкомовних ЗА ЄС українською мовою, зокрема, у визначенні жанрової та лексико-семантичної специфіки юридичного перекладу, характерних рис фахової мови європейського права з позиції перекладу, вивченні способів перекладу термінів правового євролекту та проблематики їхньої лексичної гармонізації з метою створення перекладного німецько-англійсько-українського глосарію термінів ЗА ЄС, розгляді необхідності лексичної гармонізації ЗА ЄС, що сприятиме підвищенню якості їхнього перекладу цільовими мовами (ЦМ).

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

1. Установити значення жанрової диференціації у перекладі ЗА ЄС, визначити поняття жанр юридичної мови і здійснити системний перекладознавчий аналіз жанру законотворчості на прикладі німецькомовних та англкомовних версій ЗА ЄС та їхніх транслятив українською мовою;
2. Визначити місце перекладу ЗА ЄС у складі жанрово-стильової теорії перекладу та конкретизувати його специфіку різними ЦМ, а також мовні та позамовні чинники, що впливають на вибір методу перекладу *acquis communautaire*;

3. Дослідити проблеми адекватності й еквівалентності крізь призму перекладу юридичних текстів ЄС та визначити ключові рівні еквівалентності під час відтворення ЗА ЄС українською мовою;

4. Здійснити комплексний перекладознавчий аналіз правового євролекту і його терміносистеми;

5. З'ясувати способи перекладу українською мовою німецьких термінів зі сфери європейського права, тенденції відтворення безеквівалентних інтрагалузевих термінів та проблеми перекладу спеціальних абревіатур і термінів-акронімів;

6. Вивчити явище гармонізації ЗА ЄС на лексико-семантичному та текстовому рівнях як чинника адекватного та якісного перекладу *acquis communautaire* ЦМ;

7. Укласти тримовний німецько-англо-український глосарій термінів ЗА ЄС.

Об'єкт дослідження – мова європейського права – правовий євролект, представлений німецько-, англо- та україномовними законодавчими актами первинного та вторинного права ЄС.

Предмет дослідження – жанрові й лексико-семантичні особливості перекладу та аспект лексичної гармонізації ЗА ЄС.

Матеріалом дослідження слугували німецько- та англomовні версії (електронні та друковані) законодавчих актів ЄС первинного та вторинного права та їхні офіційні, неофіційні та авторські переклади українською мовою. Для дослідження правового євролекту та української термінології європейського права було також використано спеціалізовані видання, електронні матеріали з мережі Інтернет. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу складає близько 6000 сторінок тексту.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань у дисертаційному дослідженні використовується комплексна методика, до складу якої увійшли аналітичний (комплексний перекладознавчий аналіз, лінгвістичний опис і контрастивний аналіз, контекстний і трансформаційний аналізи, лексикографічний і компонентний методи, критичний аналіз, співставлення точок зору, систематизації методик та авторських підходів) та статистичний методи (кількісні та відсоткові підрахунки тощо).

Наукова новизна дослідження визначається обранням об'єктом і предметом перекладознавчого аналізу, а також тим, що в українському перекладознавстві вперше здійснено системний опис і комплексний аналіз правового євролекту крізь призму особливостей перекладу ЗА ЄС українською мовою; конкретизовано жанр юридичної мови, запропоновано жанрову диференціацію юридичних текстів ЄС, що сприяє удосконаленню класичної типології юридичних текстів; досліджено лінгвостилістичні, структурно-жанрові властивості ЗА ЄС і специфіку їх адекватного відтворення ЦМ у контексті юридичного перекладу; з'ясовано методи та прийоми перекладу *acquis communautaire* і чинники, які впливають на їхній вибір; здійснено перекладознавчий аналіз терміносистеми правового євролекту в німецькій та українській мовах; визначено способи перекладу термінів ЗА ЄС українською мовою; визначено способи перекладу термінів ЗА ЄС українською мовою; досліджено аспект лексичної гармонізації, з'ясовано її значення, етапи та принципи у перекладі ЗА ЄС.

Результати дисертаційного дослідження доповнюють часткову теорію перекладу в контексті фахового перекладу новітньої галузі – європейського права та сприяють розвиткові юридичного перекладу як спеціального підрозділу перекладознавства. Результати дисертації можуть бути використані для поглибленого дослідження теоретичних проблем перекладознавства, термінознавства, євролінгвістики, юридичної лінгвістики, контрастивного аналізу правничої термінології тощо. Теоретична цінність дисертації полягає також у спробі впорядкувати термінологічний апарат стрижневих понять теорії перекладу та галузі нормалізації термінології і доповнити його новими поняттями, які реінтерпретуються в контексті досліджуваної проблематики, а також у вивченні перекладу ЗА ЄС як засобу лексичної та міжмовної гармонізації.

Практичне значення. Положення дисертації можуть бути використані у курсах теорії та практики фахового перекладу, у спецкурсі юридичного перекладу, у курсі термінознавства та юридичної лінгвістики, у професійній діяльності перекладачів та правників, під час формування та

стандартизації української терміносистеми європейського права, а також у лексикографічній практиці для укладання юридичних перекладних словників.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертації висвітлено у доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема, на Наукових читаннях, присвячених 130 річчю від дня народження професора І. В. Шаровольського (Київ, 2006 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність» (Київ 2007 р.), Міжнародній науковій конференції «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (Київ, 2008 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри» (Київ, 2008 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 2009 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (Київ, 2010), Міжнародній науковій конференції «Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О. Потебні)» (Київ, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2010 р.), а також на щомісячних науково-практичних семінарах, які проводилися на кафедрі ТПП з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка протягом 2005-2011 рр.

Публікації. Основні положення й результати дисертаційного дослідження викладено у дев'яти наукових публікаціях, з яких вісім – у фахових виданнях ВАК України. Усі статті написано одноосібно.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел використаної літератури (316 позицій, з яких 160 – іноземними мовами), списку ілюстративного матеріалу (41 позиція) та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінок друкованого тексту, з них обсяг основного тексту – 181 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету і завдання дисертації, визначено об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано матеріал, висвітлено практичну цінність здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **розділі 1. «Жанрова специфіка юридичного перекладу»** досліджено особливості юридичного перекладу крізь призму жанрової диференціації юридичних текстів ЄС, визначено поняття юридичної мови, розглянуто її жанри та специфічні риси з позиції юридичного перекладу. Проаналізовано поняття юридичного перекладу як особливого виду фахового перекладу, шляхи його класифікацій з урахуванням підходів вітчизняних та зарубіжних дослідників. Докладно розглянуто типологію юридичних текстів ЄС, визначено поняття ЗА ЄС, з'ясовано його жанрово-стилістичні та композиційно-структурні особливості, а також значення адекватності та еквівалентності у перекладі ЗА ЄС різними ЦМ у світлі комунікативно-функціонального підходу. Визначено місце перекладу ЗА ЄС у складі жанрово-стильової теорії перекладу та конкретизовано вплив мовних і позамовних чинників на вибір методу перекладу ЗА ЄС офіційними та регіональними мовами ЄС.

Аналіз літератури з фахового перекладу виявив нестачу у вітчизняному перекладознавстві фундаментальних розвідок з теорії юридичного перекладу і відсутність наукових досліджень з перекладу ЗА європейського права. Перші студії, присвячені перекладознавчим аспектам нової легіслативної культури, з'являються в Західній Європі наприкінці 90-х рр. (В. Вайсфлог, С. Шарчевич, Р. Гоффе).

В юридичному перекладі перекладач має справу з певним жанром мови спеціальної сфери, який функціонує в галузі права, слугує основою комунікації між фахівцями, має особливе соціальне призначення, вирізняється специфічними композиційними, стилістичними та лексико-семантичними ознаками і виявляється в *юридичній мові*. Слідом за Л. Гоффманном, під юридичною мовою розуміється сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у сфері

права з метою успішної комунікації між фахівцями цієї галузі. Лексичні, синтаксичні, текстуальні, стилістичні та прагматичні ознаки юридичної мови дозволяють виокремити її серед фахових мов інших галузей. Специфічні ознаки мови права зумовлюють, звичайно, певні наслідки для юридичного перекладу. Трансдисциплінарність або тісний зв'язок мови та права передбачає надзвичайно високу компетентність перекладача у відповідних дисциплінах, а саме його додаткову спеціалізацію у певній галузі права; високий ступінь абстрактності юридичних понять як критерій вертикального розшарування та розподілу фахових мов на пласти за Л. Гоффманном експлікує високу спеціалізацію юридичної мови та призводить до труднощів точного відтворення змісту вихідних термінів ЦМ; залежність правничих понять/ правничої мови від системи національного права гостро виявляється під час добору термінологічних відповідників вихідної мови (ВМ) та ЦМ через розбіжності їх значень у ВМ та ЦМ, оскільки юридична мова кожної держави відзначається своїми власними ознаками, які формуються протягом становлення її національної правової системи, історії, культури тощо; залежність права від національної мови позначається у відмінностях мовних систем ВМ та ЦМ внаслідок морфологічно-словотвірних, синтаксичних та стилістичних властивостей кожної мови, що спричинює застосування перекладацьких трансформацій для адекватного відтворення вихідної інформації ЦМ; плюралістичність адресатів юридичної мови визначає поліфункціональність мови права.

Жанр юридичної мови за М.М. Бахтіним визначається як тематично, композиційно та стилістично усталений тип повідомлення, в якому тематичною ознакою жанру юридичної мови слугує сфера її застосування – галузь права; композиційна властивість визначається інваріантною моделлю певного типу юридичного тексту, стилістичні особливості, пов'язані з соціальними та функціональними чинниками юридичної мови в суспільстві.

Керуючись лінгвістичними критеріями та структурою права серед жанрів юридичної мови виокремлюють 1) жанр законотворчості – тексти законотворчої діяльності; 2) жанр правозастосування – тексти правозастосувальної практики; 3) жанр юридичної публіцистики – тексти правової публіцистики, а також 4) жанр юридичної науки – тексти правової доктрини.

У контексті досліджуваної проблематики, жанру законотворчості притаманні інваріантні ознаки, які обов'язково повинні бути відтворенні у перекладі ЦМ.

Традиційний у перекладознавстві жанрово-стильовий підхід до класифікації перекладу, а також перекладознавчі та юридико-лінгвістичні методи перекладу юридичних текстів, власний поняттєво-термінологічний апарат, розбіжності у розумінні та сприйнятті правових концептів різних правових систем і культур, проблеми відсутності відповідників у ВМ та ЦМ, специфічні вимоги до трансляту тощо відрізняють юридичний переклад від інших видів фахового перекладу та дозволяють виокремити його як окремий підрозділ перекладознавства. Ми поділяємо позицію досвідчених перекладознавців у галузі юридичного перекладу, що юридичний переклад – найскладніший вид фахового перекладу, під час якого за допомогою спеціальної фахової мови – мови права – правовий зміст однієї правової системи і відповідного культурного соціуму переноситься для застосування в іншу правову систему, в інший соціум (П. Сандріні). Ступінь труднощів юридичного перекладу залежить від ступеня розбіжностей правових систем ВМ і ЦМ.

В юридичному перекладі виокремлюють певні види залежно від *типу юридичного тексту та його жанру* (переклад законів та інших нормативно-правових актів, міжнародних угод, конвенцій тощо), *комунікативної ситуації* (передача значення в межах однієї правової системи чи з однієї правової системи в іншу), *функціонального призначення* вихідного та цільового текстів (переклад з нормативною метою – перформативні/ прескриптивні юридичні тексти та переклад з інформативною метою – інформативні/ дескриптивні юридичні тексти), *статусу оригіналу та трансляту* (офіційний чи неофіційний переклад).

ЗА ЄС ми визначаємо як сукупність офіційних нормативно-правових документів, які регламентують правопорядок в ЄС і відзначаються обов'язковою дією для всіх держав-членів ЄС. Вони виконують нормативну функцію, вирізняються директивним характером, а також інформативністю, змістовною зв'язністю, логічною послідовністю, цілісністю у композиційно-змістовному плані, специфічною стереотипністю, вмотивованістю, смисловою завершеністю,

з англійської та французької мов, які ускладнюють і без того тернистий шлях перекладу юридичних текстів. Знання вимог до мови ЗА ЄС належить до компетенції перекладача. Урахування їх у перекладі ЗА ЄС сприятиме адекватному відтворенню концептів європейського права будь-якою ЦМ.

В юридичному перекладі аналіз системної організації юридичних термінів ВМ та ЦМ передбачає проведення порівняльного аналізу відповідних термінологічних одиниць на поняттєво-змістовому рівні у вихідній та цільовій правовій системі, а також врахування її походження та приналежності до тієї чи іншої правової сім'ї. Такий підхід до перекладу юридичних термінів дозволяє чітко визначити зміст юридичного поняття ВМ і знайти його відповідник у ЦМ та її правовій системі, або, в разі його відсутності, заповнити розбіжності терміносистем, керуючись відповідною перекладацькою стратегією.

Терміносистема європейського права гетерогенна і представлена:

- за формою виразу – юридичними термінами законодавства, доктрини та правозастосовної практики;
- за приналежністю до фахових галузей: інтрагалузевими юридичними термінами: *f. Dienstleistungsfreiheit* (свобода у наданні послуг), *f. Verordnung* (Регламент); екстрагалузевими термінами: *Rüben- und Rohrzucker* (цукор з цукрових буряків або цукрової тростини), *f. Immunität* (імунітет); міжгалузевими термінами: *n. Quorum* (кворум), *Pl. Schutzmaßnahmen* (запобіжні заходи); технічними термінами: *m. Impuls* (імпульс); *n. Fundament* (фундамент); номенклатурними одиницями: «i2010», «eEurope 2002», «EU-27», «TACIS», «МТР»; загальнонауковими термінами, професіоналізмами та загальноновживаними словами.

Активні процеси інтернаціоналізації європейського права віддзеркалюються у термінологічному складі ЗА ЄС, про що свідчить тенденція запозичення термінологічних одиниць з мов-продуцентів. Поповненню терміносистеми правового євролекту сприяють також термінологізація загальноновживаних лексичних одиниць, транстермінологізація, метафоризація, транспозиція, морфологічні способи словотворення, калькування та власне переклад ЗА ЄС.

Основою творення термінологічних одиниць ЗА ЄС і в німецькій, і в українській мовах слугують передусім ресурси національного мовного фонду. За словотвірною моделлю в німецькомовних законодавчих актах ЄС переважають складні (багатокомпонентні) терміни-іменники, у той час як українська терміносистема європейського права містить багато віддієслівних термінів-іменників і тяжіє до термінологічних словосполучень. Специфіка німецького словотвору зумовлює застосування різних трансформацій, що сприяє повноцінному відтворенню змісту вихідних термінів українською мовою. Німецькі терміни європейського права, утворені як мінімум з двох або трьох основ, перекладаються українською мовою за допомогою полілексемних термінів. Для термінологічного складу ЗА ЄС характерне домінування іменникових форм, що зумовило субстантивний характер терміносистеми європейського права німецької та української мов.

Провідною ознакою терміносистеми правового євролекту слід вважати:

1. тенденцію *аббревіації* – скорочення форми спеціальних термінів та номенклатурних назв, серед яких переважають назви правових суб'єктів: *EG* (Еuropäische Gemeinschaft) – *ЄСп* (Європейська Спільнота), *EU* (Еuropäische Union) – *ЄС* (Європейський Союз), рідше *ЄУ* (Європейська Унія); *GD* (Generaldirektion) – *ГД* (Генеральна дирекція), *Eurojust* – *Євроюст*; а також назви нормативних документів: *Abkommen AKP-EG* – *угоди між АКТ і ЄСп*, «2007/С306/01»; міжнародних проектів, програм: «*EUR-Lex*»; та

2. *метафоричність*, яка завдяки асоційованому сприйняттю фахового поняття полегшує номінацію та розуміння нової інформації за умов спільної когнітивно-референційної бази знань адресанта та адресата повідомлення. Метафоризація виявляється у творенні як повних термінологічних одиниць, так і скорочень, які використовуються в ЗА ЄС для позначення назв правових категорій європейського права, проектів, програм, різних рівнів зустрічей, організацій, інституцій тощо. Практика перекладу свідчить, що такі назви мають в європейських мовах транслітеровані або кальковані відповідники завдяки спільним культурологічним та літературним традиціям європейських країн. Якщо метафоричний термін уперше застосовується у фаховому

тексті ЄС, то під час його відтворення ЦМ у дужках надається пояснювальний переклад, оскільки за кожною його літерою закріплено відповідне слово (термін) з певним смислом, наприклад: **ERASMUS** (**E**uropean **C**ommunity **A**ction **S**cheme for the **M**obility of **U**niversity **S**tudents) → **ERASMUS** (gemeinschaftliches Aktionsprogramm zur Förderung der Mobilität von Hochschulstudenten) – **ЕРАЗМ** (Програма дій Європейської Спільноти зі студентської мобільності).

Особлива словотвірна активність притаманна термінам: **Gemeinschaft** (спільнота) та **europäisch** (європейський), які виступають як компонентами складних термінів: *f. Gemeinschaftspräferenz* (преференція Спільноти), *f. Gemeinschaftscharta* (Хартія Спільноти) тощо, так і складовими одиницями термінологічних словосполучень: *Vorrang des Gemeinschaftsrechts* (верховенство права Спільноти), *gemeinschaftliches Corpus Juris* (зведення законів Спільноти) тощо. Компонент **europäisch** використовують для позначення: 1.) інституцій, установ, організацій ЄС – *Europäischer Gerichtshof* (Європейський Суд); 2.) приналежності до Євросоюзу – *europäischer Rechtsstatus* (Європейський правовий статус); 3.) посад в установах ЄС – *Europäischer Abgeordnete* (депутат ЄС, євродепутат); 4.) загальних принципів наддержавного об'єднання – *Europäische Integration* (європейська інтеграція); 5.) правових актів, договорів ЄС, статутів, законів тощо – *Einheitlicher Europäischer Akt* (Єдиний Європейський акт) тощо.

Важливим етапом юридичного перекладу слугує пошук системних відповідників. Розбіжності у рівні розвитку терміносистеми правового євролекту задіяних лінгвокультурних спільнот актуалізують проблему перекладу безеквівалентної лексики.

У розділі 3. «Переклад як чинник лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС» з'ясовано способи перекладу термінів правового євролекту крізь призму лексичної гармонізації, проведено докладний аналіз процесу впорядкування термінології, з'ясовано значення лексичної гармонізації ЗА ЄС у перекладі ЦМ та вивчено етапи її впровадження.

Переклад термінів правового євролекту суттєво відрізняється від перекладу термінів інших фахових сфер, адже вони представляють нову правову культуру, правові категорії, поняття, концепти тощо, які на даному етапі відсутні у більшості ЦМ. Крім того, в умовах багатомовності ЄС у перекладі ЗА ЄС мовами держав-членів та у формуванні системи термінів європейського права в ЦМ, можливий небажаний вплив терміносистем національного права. За таких умов необхідно орієнтуватися на мову-продуцента нової галузі. Проте в об'єднаній Європі вихідні законодавчі тексти часто укладаються не носіями мов (переважно англійською та французькою мовами), тому за орієнтації на мову-продуцента перекладач повинен бути максимально обачним, точно з'ясувати зміст незнайомого поняття, обов'язково послуговуватись автентичними паралельними текстами, укладеними різними офіційними мовами, аби уникнути непотрібних запозичень, що засмічують молоду терміносистему європейського права в ЦМ невинуватими мовними покручами. У цьому контексті ми дотримуємося позиції, що переклад виконує роль фільтру («*kultureller Filter*» – термін Ю. Гоуз) і тому він повинен збагачувати (завдяки перекладу нове поняття стає надбанням інших держав), а не засмічувати відповідні терміносистеми у ЦМ.

З огляду на результати нашого дослідження, варто зазначити, що у перекладі безеквівалентної термінологічної лексики ЗА ЄС українською мовою ми вдавалися до таких способів перекладу: *транскодоване запозичення* – 35,3%, з яких 12% – комбіноване застосування з описово-пояснювальним перекладом, або приміткою перекладача; *описово-пояснювальний переклад* (22,7%), *калькування* (40%), яке вважається виправданим за умов умотивованості терміна-кальки. Небезпечним та небажаним способом у юридичному перекладі є *аналогова заміна*, тому частота його застосування у перекладі термінів європейського права у досліджуваному практичному матеріалі невелика і становить 2%.

Важливою передумовою адекватного перекладу законодавчих актів ЄС є їхня гармонізація як на рівні лексики, так і на рівні тексту.

Під *лексичною гармонізацією* розуміється процес термінологічної роботи компетентних суб'єктів, спрямований на забезпечення єдиної узгодженої системи понять і термінів на національному та міжнародному рівнях з урахуванням як мовних відмінностей (граматики, морфології, синтаксису тощо), так і позамовних чинників, які впливають на формування

відповідних терміносистем (відмінності теоретичних підходів, концепцій, традицій, культури, історії тощо), з орієнтацією на мову-продуцента.

Гармонізація лексико-термінологічного складу правового євролекту відбувається експліцитно – за їхньою зовнішньою формою; та імпліцитно – за внутрішньою формою. Експліцитне запозичення здійснюється за допомогою транскодування (транслітерація або транскрипція) з урахуванням норм правопису мови-реципієнта, наприклад:

Europäischer Kommissar (нім.) – *комісар ЄС, єврокомісар* (укр.);

Eurobarometer (нім.) – *Eurobarometer* (англ.) – *Євробарометр* (укр.);

Subsidiarität (нім.) – *Subsidiarity* (англ.) – *субсидіарність* (укр.).

Неасимільовані запозичення теж зустрічаються в перекладах законодавчих актів ЄС українською мовою, при цьому у процесі гармонізації вихідні терміни та закріплені за ними поняття запозичують без змін, наприклад: *acquis communautaire* (укр., нім., англ.).

Імпліцитна гармонізація направлена на семантичне впорядкування термінів, які створені за міжнародним зразком (модель мови-продуцента) з елементів національного мовного фонду при запозиченні значення вихідного терміна шляхом калькування (повного або часткового) та описового перекладу: *Europäischer Bürgerbeauftragte* (нім.) – *уповноважений ЄС з прав людини*; *EU-Beitrittsvertrag* (нім.) – *EU Accession Treaty* (англ.) – *Договір про приєднання до ЄС* (укр.).

У процесі лексичної гармонізації ЗА ЄС відбувається інтернаціоналізація фахової мови європейського права, що сприяє вдосконаленню її словникового набутку та усуненню невідповідностей і недоліків, унормованому вживанню відповідників та гомогенному відтворенню концептуальних, структурно-жанрових та лексико-семантичних особливостей *acquis communautaire* під час їхнього перекладу різними ЦМ, а також полегшує фахову комунікацію та подальшу роботу перекладачів, правників і всіх задіяних фахівців.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні особливостей перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС різними цільовими мовами. В юридичному перекладі перекладач має справу з певним жанром мови спеціальної сфери, який функціонує в галузі права, слугує основою комунікації між фахівцями, має особливе соціальне призначення, вирізняється специфічними композиційними, стилістичними та лексико-семантичними ознаками і виявляється в юридичній мові. Поліфункціональність юридичної мови проявляється в різних мовленнєвих жанрах, представлених юридичними текстами. Керуючись лінгвістичними критеріями та структурою права, серед жанрів юридичної мови виокремлюють: 1. жанр законотворчості – тексти законотворчої діяльності; 2. жанр правозастосування – тексти правозастосувальної практики; 3. жанр юридичної публіцистики – тексти правової публіцистики, а також 4. жанр юридичної науки – тексти правової доктрини.

Юридичний переклад репрезентує окрему теорію спеціального перекладу у складі жанрово-стильової теорії перекладу і, залежно від жанру, функціональної спрямованості, комунікативної ситуації та статусу вихідного юридичного тексту у ЦМ класифікується на певні підвиди. Спеціальним підвидом юридичного перекладу є переклад текстів жанру законотворчості, зокрема ЗА ЄС.

Концептуальну особливість перекладу ЗА ЄС зумовлено гетерогенністю європейської правової спільноти, філософсько-правовими розбіжностями у національних правових системах держав-членів ЄС, їхніми культурологічними відмінностями, політикою багатомовності ЄС, величезними обсягами перекладу ЗА ЄС, що призводять до негативних наслідків контамінації правового євролекту невмотивованими термінами та поняттями з англійської та французької мов, які ускладнюють і без того тернистий шлях перекладу юридичних текстів і вимагає лексичної гармонізації термінології європейського права.

Вибір методу перекладу законодавчих актів ЄС залежить від мовних та позамовних чинників, проте особлива увага приділяється їхнім функціям, яким у ЦМ притаманна варіативність. За умов збереження перформативної функції вихідного тексту у ЦМ головним

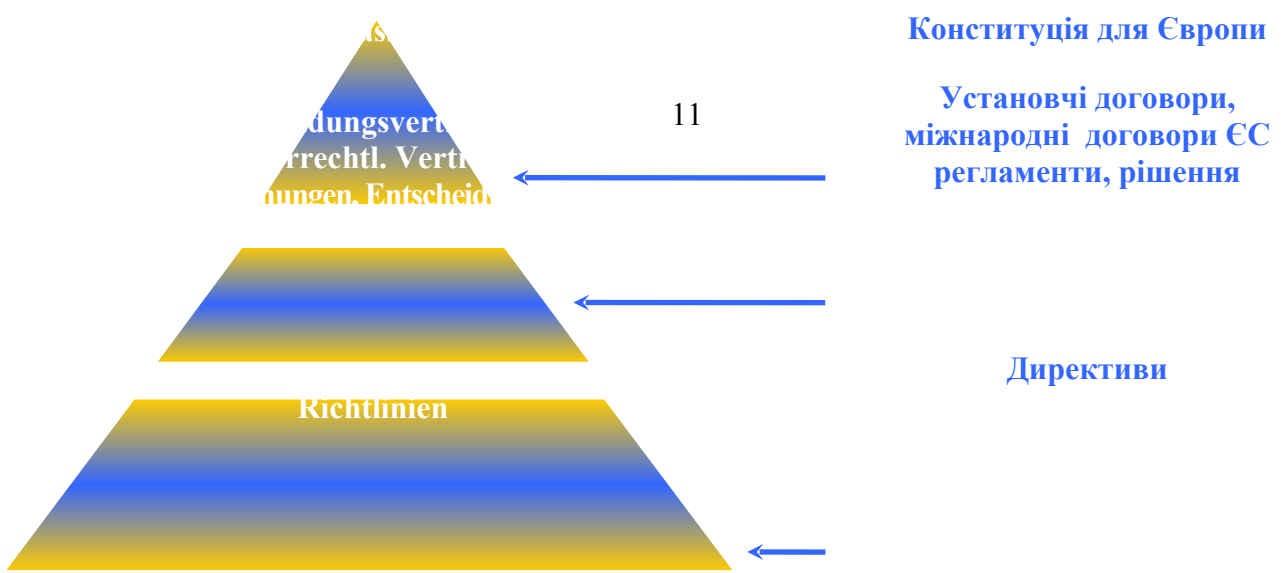

Рис. 1.1 Ієрархія жанрів юридичних текстів ЄС

критерієм перекладу є точне відтворення в ЦМ змісту, композиційної структури оригіналу та збереження правової надійності, прозорості, ідентичності юридичної сили оригіналу і трансляту. У перекладі ЗА ЄС з інформативною функцією в ЦМ ключовим завданням виступає передача правового змісту, ознайомлення з правовими явищами і правовими поняттями за умов зміни ЦМ та комунікативного суспільства.

Збереження правової надійності, транспарентності, змістової та формальної відповідності оригіналу і трансляту становлять критерії адекватності перекладу ЗА ЄС, тому у перекладі ЗА ЄС важливим є досягнення максимальної еквівалентності на денотативному та текстуально-нормативному рівнях.

Процес перекладу юридичних текстів виступає певним випробовуванням для перекладача і не обмежується знанням іноземних мов, а передбачає високий рівень його перекладацької та референційної компетенції. У перекладі ЗА ЄС з німецької мови українською використовуються комплексні перекладацькі трансформації (морфологічні: заміна частин мов, заміна граматичних форм; граматичні – синтаксичні: додавання, вилучення та перестановки лексичних одиниць; зміни порядку слів у реченні; заміни, об'єднання та членування речень; лексичні: смисловий розвиток, конкретизація, цілісне перетворення, компенсація втрат під час перекладу, генералізація тощо).

Європеїзація юридичних мов та правничих понять віддзеркалюється в мові законодавчих актів ЄС, релевантні ознаки якої (чіткі межі застосування, обмежене коло адресатів, специфічні мовні засоби тощо), дозволяють класифікувати її як окрему фахову мову підмови права і позначити *правовим євролектом*.

Лексичний склад ЗА ЄС у ВМ та ЦМ гетерогенний і представлений інтрагалузевими юридичними термінами європейського права, екстрагалузевими, загальнонауковими, міжгалузевими та загальнотехнічними термінами, номенклатурними одиницями та загальнозживаною лексикою. Ядром європейської правничої мови виступає її інтрагалузєва юридична термінологія – ключ для розуміння і тлумачення юридичного змісту законодавчих актів ЄС. Характерною ознакою термінології європейського права є велика кількість термінів-скорочень, номенклатурних одиниць та термінів-реалій ЄС метафоричного характеру, переклад яких потребує від перекладача особливої уваги.

Поповненню терміносистеми правового євролекту сприяють словотвірні ресурси національного мовного фонду, лексико-семантичні процеси (термінологізація, транстермінологізація, метафоризація, запозичення, транспозиція), і власне переклад ЗА ЄС.

Важливим етапом юридичного перекладу є пошук системних відповідників, що вимагає проведення порівняльного аналізу значень відповідних понять у правових системах ВМ і ЦМ. Переклад термінів правового євролекту суттєво відрізняється від перекладу термінів інших фахових сфер, адже вони представляють нову правову культуру, правові категорії, поняття, концепти якої на даному етапі відсутні у більшості ЦМ. Для перекладу термінів правового євролекту найчастіше застосовують: калькування 40% (переважно з німецької мови)

транскодоване запозичення 35,3% (переважно з англійської та французької мов, рідше з німецької) та описово-пояснювальний переклад 22,7%, причому часто використовується змішаний спосіб перекладу. Небажаним явищем у перекладі термінів європейського права є аналогова заміна (2%) та невмотивоване запозичення вихідного поняття.

Проведене дослідження показало, що важливою передумовою адекватного перекладу законодавчих актів ЄС є їхня гармонізація на рівні лексики й тексту, що сприятиме гомогенному відтворенню концептуальних, структурно-жанрових та лексико-семантичних особливостей *acquis communautaire* під час перекладу різними ЦМ. У межах Європейського Союзу міжмовна гармонізація нерозривно пов'язана з перекладом, який виступає релевантним чинником функціонування європейського права.

Переклад правових актів ЄС становить сьогодні нагальну проблему для України і сприяє вдосконаленню її словникового набутку, поповненню національної правової терміносистеми новими правовими поняттями, гармонізації терміносистеми європейського права, запозиченню іноземного досвіду, тому вважаємо перспективними подальші наукові дослідження особливостей перекладу текстів правозастосувальної практики європейського права, правової публіцистики і правової доктрини молодшої легіслативної культури. Особливої уваги і далі заслуговують дослідження лексичної гармонізації терміносистеми європейського права, яка остаточно не сформована, поповнюється новими категоріями, реаліями та концептами і потребує подальшої міжмовної гармонізації, що підвищить рівень перекладності термінів європейського права та сприятиме фаховій комунікації, яка в межах ЄС не може існувати без перекладу.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Гавура Д. До питання термінологічної гармонізації сучасних європейських законодавчих актів / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 25, частина 1. – К. : ВПЦ «Київський університет» Київ, 2009. – С.143 – 147.
2. Гавура Д. Проблема багатомовності в ЄС з точки зору перекладу, адаптації та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 23, частина 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 136 – 139.
3. Гавура Д. Термінологія європейського права та особливості її перекладу / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 24, частина 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 153 – 157.
4. Гавура Д. Терміносистема європейського права та особливості перекладу українською мовою / Д. Гавура // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 26, частина 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 195 – 199.
5. Коробейнікова Д. Гармонізація як вагома сфера процесу впорядкування термінології (на прикладі термінології європейського права) / Д. Коробейнікова // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія Філологічні науки. – Кіровоград, 2010. – Випуск 89 (3). – С. 362 – 366.
6. Коробейнікова Д. До питання типології фахових текстів ЄС з погляду перекладознавства / Д. Коробейнікова // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 30. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 151– 156.
7. Коробейнікова Д. Мова ЄС – євролект чи переклад? / Д. Коробейнікова // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 31. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 56– 61.
8. Коробейнікова Д. Юридичний переклад як особливий вид фахового перекладу (на прикладі перекладу законодавчих актів ЄС обов'язкового та загального застосування з німецької мови українською) / Д. Коробейнікова // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 33. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 307– 312.

АНОТАЦІЯ

Касяненко Д.С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертацію присвячено вивченню перекладознавчих аспектів законодавчих актів первинного та вторинного права ЄС. У роботі досліджено жанрові та лексико-семантичні особливості перекладу німецькомовних та англomовних ЗА ЄС українською мовою. Проаналізовано поняття юридичного перекладу як особливого виду фахового перекладу, шляхи його класифікацій, методи перекладу ЗА ЄС різними ЦМ, а також його специфіку. Розглянуто типологію юридичних текстів ЄС, визначено поняття законодавчого акта ЄС, з'ясовано його жанрові та композиційно-структурні особливості, а також значення адекватності й еквівалентності у перекладі ЗА ЄС різними ЦМ у світлі комунікативно-функціонального підходу. Висвітлено поняття юридичної мови, юридичного терміна, правового євролекту, лексичної гармонізації. Проаналізовано основні характеристики правового євролекту і його терміносистеми, а також місце правового євролекту в системі фахових мов; вивчено способи перекладу, проблеми термінологічних відповідників у перекладі законодавчих актів ЄС та аспект лексичної гармонізації термінів європейського права.

Ключові слова: юридичний переклад, юридична мова, методи та прийоми перекладу юридичних текстів, переклад законодавчих актів ЄС, терміносистема європейського права, правовий євролект, лексична гармонізація.

АННОТАЦІЯ

Касяненко Д.С. Особенности перевода и лексической гармонизации законодательных актов ЕС в контексте евроинтеграции Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского». – Одесса, 2011.

Диссертация посвящена исследованию переводческих аспектов законодательных актов первичного и вторичного права ЕС. В работе изучены жанровые и лексико-семантические особенности перевода немецко- и англоязычных законодательных актов ЕС (ЗА ЕС) на украинский язык; проанализированы понятия юридического перевода, жанра юридического языка, юридического термина, законодательных актов ЕС, правового євролекта, лексической гармонизации; рассмотрена типология юридических текстов ЕС сквозь призму коммуникативно-функционального подхода к переводу специальных текстов, а также аспекты адекватности и эквивалентности перевода ЗА ЕС разными целевыми языками (ЦЯ); с позиции перевода определена сущность, семантические и морфологические особенности юридического термина, а также изучена терміносистема правового євролекта; охарактеризованы проблемы переводческих соответствий; сложности перевода юридических терминов ЗА ЕС, а также необходимость их лексической гармонизации.

В юридическом переводе переводчик имеет дело с определённым жанром специализированного языка – юридическим языком, функционирующим в правовой сфере, имеющим особое социальное предназначение, являющимся основой правовой коммуникации и отличающимся характерными лексическими, синтаксическими, текстуальными, стилистическими, прагматическими и семантическими чертами, обуславливающими специфику юридического перевода.

Традиционный в переводоведении жанрово-стилистический подход к классификации перевода, а также трансдисциплинарные методы перевода юридических текстов; собственный понятийно-терминологический аппарат; расхождения в понимании юридических концептов разных правовых семей и культур; отсутствие терминологических соответствий в исходном языке

(ИЯ) и ЦЯ; специфические требования к трансляту отличают юридический перевод от других видов перевода и служат основанием для выделения перевода юридических текстов в самостоятельный вид специального перевода. В зависимости от типа юридического текста и его жанра, коммуникативной ситуации, функционального предназначения, а также статуса оригинала и транслята в юридическом переводе различают определённые подвиды. Особенным подвидом юридического перевода является перевод текстов ЗА ЕС.

Предложенный Л. Гоффманном подход горизонтального структурирования и вертикального деления специализированных языков на слои, позволяет выделить в юридическом языке подязык европейского права и назвать его *правовым евролектом*.

Гетерогенность европейского правового сообщества, философско-правовые и культурологические различия в национальных правовых системах государств-членов ЕС, политика многоязычия, а также большие объёмы перевода приводят к негативным последствиям контаминации правового евролекта немотивированными терминами и понятиями с английского и французского языков.

Специфика перевода ЗА ЕС связана с особенностями правовой коммуникации в объединённой Европе, а также самой природой правовой культуры ЕС, политикой мультилингвализма, тенденцией постоянной модернизации инструментов европейского права, результатом которой является динамическое пополнение терминосистемы правового евролекта новыми правовыми понятиями, категориями, институтами. Указанные факты представляют проблему для перевода, поскольку европейское право – молодая легислативная культура и её правовые категории ещё отсутствуют во многих ЦЯ, поэтому перевод терминов-неологизмов, а также безэквивалентной лексики является испытанием для переводчика.

Пополнению терминосистемы правового евролекта способствуют словообразовательные ресурсы национального языкового фонда; лексико-семантические процессы: (транс)терминологизация, метафоризация, заимствования, транспозиция; а также перевод ЗА ЕС ЦЯ. Перевод терминов правового евролекта осуществляется преимущественно с помощью калькирования (40%), транскодированного заимствования (35,3%) и пояснительного перевода (22,7%). Характерными чертами правового евролекта являются тенденция аббревиации, метафоричность, лексико-семантические и композиционно-структурные заимствования из языков-продуцентов, которые усложняют перевод ЗА ЕС и актуализируют проблему гармонизации как на уровне лексики, так и текста, что способствует интернационализации специализированного языка европейского права и гомогенному воспроизведению концептуальных, жанрово-стилистических и лексико-семантических особенностей *acquis communautaire* разными ЦЯ.

Ключевые слова: юридический перевод, юридический язык, методы и приёмы перевода юридических текстов, перевод законодательных актов ЕС, терминосистема европейского права, правовой евролект, лексическая гармонизация.

SUMMARY

Kasianenko D. Peculiarities of the Translation and Lexical Harmonization of the EU legislative acts in the context of EU integration of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in philology, speciality 10.02.16 – translation studies. – The state institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, 2011.

The thesis is focused on translation aspects of the legislative acts of primary and secondary EU Law. The genre and lexico-semantic of German and English EU legislative acts in the context of translation into Ukrainian were identified. The legal translation as a specialist category of translation, the ways of its classifications, methods and peculiarities of *acquis communautaire* translation into different target languages were analyzed. The thesis clarifies typology of EU legal texts, the sense of EU legislative acts, their genre and composition structural specific as well as the sense of the adequacy and the equivalence for the EU legislative acts translation into different target languages by communicative and functional approach. It also defines the legal language, legal term, legal *euroлект*, lexical Harmonization. Main features of the legal *euroлект* and its terminological system as well as the place of

legal eurolect in the system of languages for special purposes were examined; the techniques of translation and the problems of the terminological equivalents for the legal text translation and lexical Harmonization of EU Law terms were identified.

Key words: legal translation, legal language, methods of legal text translation, translation of EU legislative acts, EU Law term system, legal eurolect, lexical Harmonization.